

ULUSAL VE ULUSLARARASI HUKUKTA İNSAN HAKLARI ÇERÇEVESİNDE EĞİTİM VE ÖĞRETİM HAKKI(*)

Av. Muharrem Balcı

Eğitim ve öğretim, insana yaradılıştan bahşedilen bir hak olduğu gibi, insanın en temel uğraş alanlarından birisidir. Eğitim ve öğretim, dünya nimetlerinden faydalanmanın da ötesinde, insanın toplum içinde kendine etkili ve eylemli bir yer bulabilmesinin de en önemli şartıdır. Eğitim ve öğretim faaliyeti ile, insanın toplumla ilişkisi, karşılıklı etkileşim ve iletişimi sağlanmakta, ayrıca bir çok ihtiyaç da yine bu faaliyet sonucu temin edilebilmektedir. Başka bir deyişle insanların ve toplumun sosyal yapısı en başta eğitim ve öğretim faaliyetine bağımlı olmaktadır. Bu derece toplumla iç içe ve etkileyici bir faaliyetin, yaradılıştan insana özgü bir faaliyet türünün, insan temel hak ve özgürlüklerinden bağımsız düşünülmesi mümkün değildir. Bu nedenledir ki, eğitim ve öğretim ile ilgili temel haklar ve ödevler ve bununla ilgili her türlü ulusal ve uluslararası kanunî düzenleme ve belgeler, insan hakları ile ilgilenenlerin en önemli uğraş alanıdır.

Eğitim ve öğretimde görev alan eğitimcilerimizin, muhataplarından daha alt seviyede teknik imkanlara sahip olduğu bir ortamda, insan haklarının eğitimi ve öğretimi ile, eğitim ve öğretim hakkının işlenilmesinin, sadece eğitimcilerden beklenmesi mümkün olamamaktadır.

Kaldı ki, eğitimcilerimiz, devlet memuru statüsündeki diğer yönetici ve çalışanlardan daha az eğitim imkânlarına sahiptirler. Herhangi bir yöneticinin yetişmesi ve yöneticilik formasyonu kazanabilmesi için devlet, büyük miktarlarda imkân sunup masraflar yaparken, eğitim ve öğretimle görevli insanlarımızı bu imkânları sunmamakta; bir şekilde bir öğretim kurumuna atanan memuru kendi haline bırakıp, zaman içinde o memuruna yöneticilik görevini de yüklemektedir. Bu şartlarda, eğitim ve öğretimle görevli insanların kendi haklarını öğrenebilme imkânlarını bulamayacakları gibi, insan temel hak ve özgürlükleri konusunda muhataplarını bilgilendirebilmeleri de imkânsız hale gelmektedir.

Tarihi süreç içerisinde, “insanların birey olarak yaşayabilmeleri veya toplum dışı kalabilmelerinin mümkün olamayacağı, bu yüzden de toplumun kurallarına uymak zorunda kalınacağı” görüşünden hareketle insanlar toplumun kurallarına uymak zorunda kalmışlardır. Yaşanan hayatın bir gereği olan bu anlayış, zamanla yerini, “Toplumun kurallarını, temsilcisi olan devlet belirler ve düzenler, dolayısıyla insanların temel hak ve özgürlükleri devletin tanıdığı kadardır” anlayışına terk etmiştir.

Dikkat edildiğinde gerek Anayasa gerekse kanunlar bu perspektif altında düzenlenmektedir. Bu tür bir bakış açısı ile yapılan düzenlemelerde özgürlüklerin tam anlamda varlığından bahsedilemeyeceği gibi, özel hayatın ve siyâsî haklardan medenî hayata kadar tüm alanların devletin düzenleme sahasına sokulduğu görülmektedir.

* YENİ TÜRKİYE Dergisinin Ocak-Şubat (7) 1996 sayısında yayınlanmıştır.

Hak ve Hukuk Kavramları

İnsan haklarının eğitim ve öğretim boyutunu gereği gibi değerlendirebilmek için, yaşadığımız toplumda en fazla arzu edilen fakat o nispette anlamı en az bilinen ‘hak’ ve ‘hukuk’ kavramları üzerinde durmak gerekli olmaktadır. Hak ve hukuk kavramları, zaman içerisinde kişiler ve toplumlar tarafından değişikliğe uğratıldıkları ve orijinleri deforme edildiklerinden olsa gerek, yapılan düzenlemeler de bu tahrifat üzerine bina edilmekte veya yapılan düzenlemelerle, hak ve hukuk kavramları tahrif edilmektedir. Neticede yapılan iş, toplum yapısının en ulvi duygulardan arındırılması sonucunu doğurmaktadır.

Hak: Arapça bir kavramdır. Birçok anlamı olmakla birlikte; asıl olan, gerçek, vacib, lazım olan, sabit ve doğru olan, adalet, herkesin meşru selahiyeti/iktidarı, bir şey üzerinde malikiyet, harcanmış emek, pay, hisse, münasip, din, İslâmiyet, Kur’an-ı Kerim, vukuu vacip/geleceği şüphesiz olan, kıyamet, musibet gibi anlamları vardır. Dikkat çekiciliği, bu anlamlarda bir belirleme, kesinlik, şüphesizlik, en doğru olma gibi özellikleri olmasıdır.

Hiç bir şüpheye mahal bırakmayacak şekilde gerçeğin tam kendisi olabilme, ancak gerçeklerin yaratıcısının kudretiyle gerçekleşebilir ki, bu haliyle Hak, tabii/doğal bir kazanımdır. Bu kazanımın en önemli yönü, sadece çalışma ile değil, tabii olarak verilmiş olmasıdır. Bu nedendir ki, insan yaratılışına uygun bir şekilde, hak’kın "kutsallığından" söz edilir.

Hukuk ise, yaratılışla birlikte bahşedilmiş hakların çoğuludur, tümüdür. İstilahî olarak da, sadece insana bahşedilen haklar olarak değil, kâinatın bir düzen içinde yaratılması ve devamını sağlayan, içinde insanlara yaratılıştan verilen hakları da barındıran, kâinattaki tüm varlıkların da haklarını içeren yetki ve sorumlulukların tümüne verilen addır. Bu tanımıyla hukuk öncelikle, belirlenmiş, tayin edilmiş ve insanların ve kâinatın yönlendirildiği bir kurallar manzumesidir.

Hukuku, sadece yaşadığımız sistem içinde uymak zorunda olduğumuz kurallar bütünü olarak görmek isteyenlerce hukuk, devletçe konulan ve toplum hayatını düzenleyen kuralların toplamıdır. Topluluklar halinde yaşayan insanların, kendi aralarında bir düzen ve disiplin oluşturarak yaşamlarını kolaylaştırmaya çalışmaları çok doğal ve gerekli olmakla birlikte, yürürlükteki kanunî düzenlemeleri ‘hukuk sistemi’ olarak vasıflandırmak, ‘hukuk düzeni’ ile ‘kanun düzeni’nin karıştırılmasına neden olmaktadır.

Kendisini, “Türk Hukuk İlmini Yayma Kurumu” olarak tanımlayan ve evvelce de bu adı kullanan “Türk Hukuk Kurumu”, Hak ve Hukuk kavramlarının lügat anlamlarını açıklamamış, sadece hakkı hukukun çoğulu olarak tarif ettikten sonra, “Objektif ve Subjektif Hukuku” anlatmaya çalışmıştır.¹ Vardığı son noktada Hak kavramını ‘Hukuk Nizamı’na bağlamış, ‘Hukuk Nizamı’nı da oluşturulan resmî söyleme uygun olarak, fertler veya devletler arasında beraberlik (eşitlik), fertlerle devlet arasında ise “devletin üstünlüğü” esasına dayandırmıştır. Bu nedendir ki, Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda, Hukuk Sisteminin, tedvinine memur olanlarca, Hakkın

¹ Türk Hukuk Lügati, Türk Hukuk Kurumu, Ankara: 1991, 3. Baskı.

ve Hukukun devletçe tanınan ve sınırları çizilen kavramlar olarak algılanması ve Hukuk Sisteminin de bu anlayışla dizayn edilmesi durumu ortaya çıkmıştır. Bu yüzden, hukukun tamamen devlet tarafından ve devlete yön verenlerin inançları doğrultusunda belirlenmesi sonucu, ortaya çıkan yapının Hukuk Sistemi olmaktan ziyade, ‘Kanun Sistemi’ olması kaçınılmaz olmuştur.

Çoğu zaman hukukla karıştırılan **kanun**, herkesin uyması için devletin yasama organı tarafından konulan her türlü kaide, emir ve yasaklardır. İhtiyaca göre belirlenir. Belirlemeyi yapanların statüleri, fobileri, eğilimleri, eğitimleri, toplumun ihtiyaçları, kültürleri bu belirlemede rol oynar. Her zaman yanılma ve değişme özelliği gösterebilir. Hakkı ve hukuku tanzim etmek üzere yapılsalar da, çoğulculuğun gereği ve çoğunluğun etkisiyle toplumun sadece bir kesiminin inanç ve yararlarına hizmet etme olasılıkları yüzünden, amaçlananın tam tersine, zulüm de doğurabilir.

Bu nedenle, ister eğitim ve öğretim alanında olsun, isterse başka bir alanda olsun, haklar ve yükümlülükleri inceleme konusu yaparken, diğer bir ifade ile, haklarımızın ve yükümlülüklerimizin neler olduğu, nasıl kullanılabileceği, nasıl sınırlanabileceği, bireyin devlet karşısındaki konumunun değerlendirmesi yapılırken, insanlara yaradılıştan bahsedilen ile, insanların ellerinden sadır olanları birbirine karıştırmamak gerekmektedir. Aksi halde, hangi alanda olursa olsun insan hakları gündemimizi, 21. Yüzyılın eşiğinde insanlığın yöneldiği, pozitif hukuku temel hak ve özgürlükler açısından tabii/doğal haklara ulaştırma yolunu tersine çevirmeye çalışmış oluruz.

Kişisel Haklar Öğretisi

Hak ve yükümlülükler açısından çoğu zaman birbirine karıştırılan diğer iki kavram da ‘insan’ ve ‘kişilik’ kavramlarıdır. İnsan, birey olarak doğuştan belirlenmiş hak ve özgürlüklere sahip olan varlıktır. Kişilik ise, yürürlükteki hukukun, diğer bir ifadeyle hukuk sisteminin insana verdiği değerdir. İnsanı birey veya kişi olarak değerlendirmek, Kadîm Hukuk Öğretisinde iki farklı görüşü ortaya çıkarmıştır. Birincisi, ‘Tabii Hukuk’ görüşü, ikincisi, ‘Kişisel Hukuk’ görüşüdür. Her iki görüş de tarih içerisinde muhtelif dönemlerde uygulama alanı bulmuştur.

Batıda ifadesini bulan "Tabii Hukuk Öğretisi"ne göre; birey hak sahibidir ve özgürdür. Özgürlüğü hak sahipliğinden de önce gelir ve doğustandır. O halde bireyin hak sahipliği tanınmalı, özgürlük durumu hukuksal forma kavuşturulmalıdır.² Bu görüş, tarih boyunca var olagelmiş, fakat uygulama alanını çok zor bulabilmiştir. Fransız Devrimi ile "Tabii Hukuk Öğretisi"nin toplumlara olanca gücüyle yayıldığı ve etkili olduğu³ ileri sürülse de, topluma hâkim olan burjuva sınıfının haklarının öncelikle teminat altına alınmasıyla, bu etki ortadan kaldırılmış, Fransız Devrimi'nin göz boyayıcılığı, insanı bir “kişi” olarak tanımlamakla yerini Pozitivizm Hukuka bırakmıştır.

² M. Semih GEMALMAZ, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, Beta Basım Yay. İst: 1997, s. 315.

³ İlhan F. AKIN, *Temel Hak ve Özgürlükler*, Fakülteler Matbaası, İst: 1971, 3. Baskı, s.109.

Günümüz Pozitivist Hukukunu doğuran ve geliştiren Kişisel Haklar Öğretisine göre, insan sadece birey değil, toplumun da bir parçasıdır, üyesidir. Hakları ve yükümlülükleri, ilişkide olduğu toplum içinde ve toplum tarafından belirlenir.

Pozitivist bir öğreti olan "Kişisel Haklar" görüşü, doğal haklar kavramını yıkmış, ancak onun yerini alacak yapıcı bir düşünce ortaya koyamamış, özgürlüğün kökünü sadece iktidarda görmekle, aslında özgürlükler bakımından tehlikeli olabilecek bir yola sapmıştır.⁴

Tarihi seyir içerisinde, hakların toplum/devlet imkânları ile sınırlı olabileceği yaklaşımını ihtiva eden 'Kişisel Bakış Açısı', zamanla daha ileri gitmiş, birbirine zıt düzenlemeler ve birbiriyle çelişkili uygulamalarla, hak ve hürriyetlerin çok kolay kısıtlanabileceği hukuk dışı düzenlemelere meşruiyet kazandırmaya yaramıştır.

"Kişisel" bakış açısına göre, hak ancak toplum içinde doğabilir. İnsanı birey olarak değil de, hukukun tanımladığı bir değer olan "kişi" olarak ele aldık mı, artık insana doğuştan bir takım haklar tanınmanın da hiç bir anlamı kalmaz.(...) Kişinin insan hakları adına ileri süreceği her istek, **devletin imkânlarıyla** sınırlanmıştır. Bir hakkın doğal olarak ileri sürülebilmesi, o hakkı karşılayacak imkanlara bağlandı mı, geleneksel anlamda bir haktan söz edilemez..⁵

Buna karşılık, İnsanların fitratında var olan, zihninde, idealinde ve gönlünde yaşayan "Doğal Hukuk", devletlerce yeterince benimsenmese de, insanın düşünme ve ifade etmeye başlamasından bu yana, kişiliğinde saklanmış ve geliştirilmiştir.⁶

Ulusal/Kutsal Devlette İnsan Hakları

Günümüz Ulusal Devleti 'Hakk'ı, adalet ve doğruluğu temel alan bir ahlak ilkesi ve toplumun yerleşik kurallarından bir kural olarak kabul etmektedir. Ayrıca hakkı, hukuk düzeni tarafından insanlara tanınan bir çeşit yetki ve kişinin bu yetkiye dayanarak talepte bulunabilme imkanı olarak görmektedir.

Ulusal Devlet, hukuku ve hukuk düzenini de, toplum içinde yaşayan fertlerin birbirine eşit hürriyet alanları içerisine girmeye razı olmaları ve karşılıklı hürriyet sınırlarını ihlal etmemeleri koşuluyla, ortaklaşa belirlenen bir takım kaideler bütünü ve sistemi olarak tanımlamaktadır.⁷

Bu tanımlamalardan yola çıkılarak, hak ve hukuku, sadece insanların ortaklaşa kararları sonucu oluşturacakları bir düzene indirgemek, topluma hâkim olabilecek güçlü unsurların keyfi düzenlemelerine razı olmak anlamına gelmektedir. Bu güne kadar da insanların mücadele ettiği anlayış ve uygulamalar aslında bu tanımlamaların ve sonuçlarının ta kendisi değil midir?

Günümüzde, özellikle ulusal düzeyde,

⁴ İlhan AKIN, A.g.e., s.113

⁵ İlhan F. AKIN. A.g.e., s. 111

⁶ Ahmet MUMCU, *İnsan Hakları & Kamu Özgürlükleri*, Savaş Yayınları, Ankara: 1994, s. 7.

⁷ MEB Teftiş Kurulu Başkanlığı, *İdarî ve Adli Soruşturma Rehberi*, Ankara:1996, s. 15.

"Özgürlüklerin devletçe tanınması ve kullanılmasının düzenlenmesi, onların kolay uygulanabilmesi içindir. Devlet özgürlüklere hukukî biçimini verir, onların ne yolda uygulanacağını gösterir. Ama aslında bunu yaparken özgürlükleri tanıyıp açıkladığı ölçüde kendi iktidarının da sınırını çizmiş olur."⁸

denilerek, hak ve özgürlüklerde keyfi sınırlamalara meşruiyet kazandırmaya kadar gelinmiştir.

Dikkat edilirse burada, devletçi ve tekçi bir anlayışın izleri vardır. Devlet temel hak ve özgürlüklere biçim vermeye, nasıl uygulanacağını göstermeye kalkışmakta, bunu yaparken de büyük bir fedakârlık örneği göstererek güya kendi yetkilerini sınırlamaktadır. Bu belirlemede, devletin anlamı ve fonksiyonlarının yanı sıra, bireyin yaradılışı ve temel hak ve özgürlükleri unutulmuş gibidir.

İnsanların en temel hak ve özgürlüklerinin devletçe tanınması, devlet için bir fedakârlık ve bir lütuf değildir. Nasıl ki, devlet denilen aygıtta birtakım yükümlülüklerin, devletin temel ögesi olan halk tarafından yüklenmesi işin tabiatı gereği ise, devletin de insanların doğuştan getirdiği hak ve özgürlükleri insan tabiatına aykırı olarak sınırlayamaması da işin tabiatı gereğidir.

Eğer bir hak var ve bunun bir sahibi olacak ise, bu hak temsilciye değil, öncelikle asile aittir. Fakat "kutsal devlet" anlayışında ve uygulamalarında haklar, birey kadar, hatta bireyden çok daha fazla, devlete ait kılınmıştır.

Devletin, diğer bir deyişle devlete hakim unsurların, birey karşısında, daha eşit hale getirildiği bu tarz düzenlemelerde, Robinson'ların 'hak'larının olduğu, Cuma'ların ise sadece 'vazife'lerinin bulunacağı kaçınılmazdır. Robinson'un (devlete hâkim güçlerin) adada (ülkede) ulaştığı nimetleri kaptırmama ve her şeye tek başına sahip olma endişesi, O'nun, adanın (ülkenin) yönetimi için koyduğu kurallara yansiyacak, bu düzenlemeyi de adanın (ülkenin) bütünlüğü, huzur ve güvenliği için koyduğunu ilan edecektir.

Robinson örneğinin bir hayal olduğu söylenebilir. Ancak gerçek odur ki, tarih boyunca insanlık, beşeri hukuku esas alan bütün düzenlemelerinde, bu tarz uygulamaları meşrulaştırmayı nefsine daha uygun bulmuştur.

Ulusal/Kutsal Devlet ile ilgili bu önermemizi doğrulayan önemli bir gösterge, bu anlayışta, sorumluluğun, bir yükümlülük değil, sadece cezaî kovuşturmanın bir sonucu olarak ifade edilmesidir. Yükümlülüğün, sorumluluk olarak değerlendirildiği tanımda; "*Sorumluluk, uyulması gereken bir yargıya, bir kural ya da yetkili üstün verdiği emre uyulmaması üzerine suçlu düşme durumudur*"⁹ denilerek, bir nevi, sürekli cehennemle korkutan **kötü kıssacılar** durumuna düşülmüştür. Bu ifadelerde, yükümlülüğün hiçbir ahlakî değeri yoktur. Olay sadece cezaî kovuşturma yönünden değerlendirilmektedir. Bu şekilde tanımlama ve düzenlemelerin yer aldığı hukuk düzeninde, kişi hak ve özgürlüklerinin gerçekten tanındığı da iddia edilemez.

⁸ İlhan F. AKIN, A.g.e., s. 21.

⁹ MEB Teftiş Kurulu Başkanlığı, İdarî ve Adlî Soruşturma Rehberi, Ankara: 1995, s. 17.

1982 Anayasası'nın genel yapısı incelendiğinde; toplumu bireyin, devleti de toplumun önünde tuttuğu açık bir şekilde görülmektedir. Anayasanın başlangıç bölümünün ilk cümlesinde "Kutsal Türk Devleti" ibaresi yer almaktadır. Bu yönüyle 1982 Anayasası, devleti kutsamakla işe başlayan ilk ve tek "Batı Demokrasisi Anayasası"dır. Ayrıca Anayasa, devleti kutsama ile işe başlarken, insan hak ve özgürlüklerinin kutsallığını unutmuş görünmektedir.

Esasen, devletin kutsallığı da Batıdan gelen bir anlayıştır. Batıda devlet kutsallaştırıldııkça dokunulmaz hale gelmiş ve zorlaşmıştır. Kutsal Devlet, kudsiyetine izafeten her şeyi belirleme yetkisini kendinde görür. Hukuk devletinde ise, devlet, birey ile toplum, toplum ile devlet ve devlet ile birey arasında tarafsız olmak zorundadır. Vatadaşın devlet gibi düşünmemeye özgürlüğü olabilmelidir. İşte devlet, yurttaşının bu istekleri doğrultusunda yapacağı hukuki düzenlemeler ile hukuku ve düzeni sağlayabilir. Bir ülkede yürürlükte olan hukukî ve siyasî düzenin karakteri hakkındaki en önemli belirti, temel hak ve özgürlükler rejimidir.

Türkiye'de, temel hak ve özgürlüklerin, bilhassa düşünce özgürlüğünün, düşünce-den korkulmasından dolayı sağlan(a)madığını görmekteyiz:

"Oysa düşüncenin tehlikesi olmaz. Ama bizde 'şöyle derseni seni cezalandırırım' diyor. Böyle bir devlet zorlaşır. Beni devlet istediği biçime sokamaz. Sokmaya kalktığı zaman o ben olmam. Kimse kendisi değildir öyle bir devlette. Devlet herkesin kendisi kalmayı oluşturacak bir ortamı hukuk sayesinde kotarabilir."¹⁰

Batıda İnsan Hakları Mücadelesi ve Türkiye

İşte insanların, temel hak ve özgürlüklerinin farkına vardıkları ve bunları herkesten önce temsilcilerine karşı kullanmayı düşündükleri ve mücadelesine başladıkları XVI. Yüzyıldan bu yana, bu alanda bir bilinçlenme olgusu yaşanmaktadır. Genellikle Batıda, insanların temel hak ve özgürlüklerini bir lütuf olarak değil, yoğun mücadeleler sonucu elde etmelerine karşılık, Doğu Toplumları ve bu grup içinde yer alan Türkiye'de yaşayanların temel hak ve özgürlükleri ulusal/kutsal devletin bir lütfu olarak elde etmeleri, hakların elde edilme sürecinde Türkiye'yi Batılı toplumlardan ayırmaktadır.

Batıda mücadelesi verilerek elde edilen hak ve özgürlüklerin sınırlanmasının düşünülmesi bile mümkün görülmemesine rağmen¹¹, Türkiye'de lütfen verilen özgürlükler, verenler tarafından istenildiğinde geri alınabilmektedir. İşte başlangıçta, şekli de olsa, ulusal iradeyi yansıttığı varsayılan anayasal düzenleme örneklerinden sonra, 1960'dan itiba-

10 Sami SELÇUK, Yargıtay 4. Ceza Dairesi Başkanı, Yeni Yüzyıl, 21.7.1997 günlü Röportajdan.

11 Bu kanaatimiz, Batı'nın sadece kendi halklarına karşı tavrını ifade etmektedir. Yabancılar karşı tutumları için aynı kanaati paylaşmamaktayız.

"Batılı toplumlar, tarihten devraldıkları demokrasi hedeflerinin yerine çok farklı uğraşlar peşine düşmüşlerdir. Demokrasinin kendileri için çizdiği hedefleri inkar etmemekle birlikte, çoğu zaman ve bilhassa kendilerinden olmayanlara (ötekilere) karşı unutmuş görünmekte. Küçük bir azınlığın parsellediği egemenlik. (...) Siyasal güç, modern derebeyliklerin etkisini kırmak yerine, bunların ortağı ya da uşağı olmuş ve çekilmez bir hal almıştır. (Claude JULIEN, Demokrasilerin İntiharı, Milliyet Yayınları, İst: 1974, s 336)

ren "meşruiyetleri tartışılan anayasalar"¹² döneminde, temel hak ve özgürlüklere, tanındıkları maddelerin ikinci ve devam eden fıkralarında "ancak"larla sınırlamalar getirilmiş, tüm dünya devletleri ile karşılıklı imzalanmış anlaşmalara rağmen, "Tek Parti Dönemi" uygulamaları, kanunî düzenlemelere dönüştürülmüştür.

Halbuki, altında Türkiye'nin de imzası bulunan 20 Kasım 1990 tarihli ve otuz dört ülkenin katılımıyla imzalanan "PARİS ŞARTI"nın giriş bölümünde, katılan devletlerin İnsan Temel Hakları ve Özgürlüklerine bakışı ve bu hakların korunabileceği en olumlu zemin olarak "DEMOKRASİ"yi öngörmeleri; günümüz Türkiye'deki uygulamalar ile karşılaştırıldığında, demokrasinin kendi özünde taşıdığı, 'çoğunluğun veya güçlünün güçsüzü ezme olasılığı çelişkisi' Türkiye'de açıkça görülmektedir.

Paris Şartı'nın Giriş Bölümünde, İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklere her insanın doğuştan sahip olduğu, bunlardan feragat edilemeyeceği ve hukukun güvencesi altında oldukları vurgulanırken, devletlerin birinci sorumluluğunun, bunları korumak ve geliştirmek olduğu defaatle ifade edilmektedir.¹³

Yine Paris Şartı'nın Giriş bölümünde, Demokrasinin, "İfade özgürlüğünün, toplumdaki bütün kesimlere hoşgörü gösterilmesinin ve her fert için fırsat eşitliğinin en iyi güvencesi olduğu" belirtildikten sonra, tanımı da yapılmaktadır. Bu tanıma göre DEMOKRASİ: Temsili ve çoğulcu karakteri ile seçmene karşı sorumluluğu, kamu makamlarının hukuka riayet etmesi ve adaletin yansız bir şekilde dağıtılmasını da zorunlu kılar.¹⁴

Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılması

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'na göre bütün temel hak ve özgürlükler, Türk Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, millî egemenliğinin, Cumhuriyetin, millî güvenliğinin, kamu düzeninin, genel ahlakın ve sağlığın korunması amacıyla kanunla sınırlanabilir, sınırlamalar Anayasanın sözüne ve ruhuna aykırı olamaz.¹⁵

Uygulamada görülmektedir ki, anayasada ve kanunlarda yeteri kadar tarif edilemeyen, doktrinde de farklı görüşlerle dile getirilen "kamu düzeni", "millî güvenlik" gibi kavramlar ve ölçütler, keyfî sınırlamaların kaynağı olmaktadır.

Anayasanın Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlanmasını düzenleyen 13. Maddesindeki sınırlama sebeplerinin bir kısmının üzerinde anlam itibarıyla ihtilâf olmamasına karşılık, bir kısmı Yüksek Yargı kararlarında dahi farklı anlamlarda kullanılabilir. Farklı anlamlarda kullanılan bu kavramlar, "Millî Güvenlik" ve "Kamu Düzeni" kavramlarıdır.

12 Sami SELÇUK, Yargıtay 4. Ceza Dairesi Başkanı, "Sayın Cumhurbaşkanım", Türkiye Günlüğü, Ankara: 1997, Sayı. Yaz Dönemi

13 1998 yılı Ocak ayında açıklandığı üzere, Cumhurbaşkanının, Devlet Denetleme Kurulu'na hazırlattığı "Demokratikleşme Paketi Çerçevesinde Kanunlarda Yapılacak Değişiklikler Raporu"nda, Anayasaya, "Temel Hak ve Özgürlükleri korumak görevi devletindir" hükmünün konması uygun görülmüş ve teklif edilmiştir. Sanılır ki, Türkiye Uluslar arası Sözleşmelerden haberdar değildir. Hâlbuki Paris Şartı 1990'da, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 1963'te, BM Evrensel Beyannamesi 1948'de bu görevi devletlere yüklemiştir.

14 Güneş MÜFTÜOĞLU, *Sosyal Devlet ve Hukuk Devleti*, Saypa Yayın Dağıtım, Ankara: 1996, s. 272.

15 1961 Anayasasında temel hak ve hürriyetlerin kısıtlanabilmesindeki kıstas "Özüne Dokunmama" iken, 1982 Anayasasında kıstas, "demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olmama ve öngörüldükleri amaç için kullanmama" olmuştur.

Her türlü temel hak ve özgürlükler ile birlikte konumuz olan eğitim ve öğretimde haklar ve yükümlülükleri incelerken, bunların sınırlanma sebeplerinden olan bu iki kavram üzerinde durmak kaçınılmazdır.

Kamu düzeni ile ilgili faaliyet öncelikle bir kolluk/zabıta faaliyetidir. Tüm ülkenin güvenliğini sağlayan üst düzey siyasî önlemlerin alınmasını ve gerekli şartların oluşturulmasını ifade eden Millî Güvenlik'e nazaran Kamu Düzeni, halkın günlük yaşantısının güvenliği, sağlık ve sükûnu için alınan önlemleri ifade etmektedir.¹⁶

Kamu düzeninin korunması ile kast olunan, belli bir siyasî iktidar felsefesinin dokunulmazlık zırhına bürünmesi, değiştirilmemesi, tenkit veya tartışmalara konu olamaması değil, toplum hayatının karışıklığa, anarşiye boğulmasına yol açacak faaliyetlerin engellenmesidir. Kamu düzeni kavramının belli bir ideolojik muhtevası yoktur. Kamu düzenini korumak demek, belli bir ideolojiyi değil, belli bir sosyal ve hukukî düzenliliği korumak demektir.¹⁷

Millî Güvenlik kavramının ise kamu düzeni gibi, literatüre çok yeni dönemlerde girmiş, Anayasada tarifi de yapılamamış bir kavram olarak, ancak Millî Güvenlik ile ilgili düzenlemelerden çıkarsamalar yoluyla tarifi yapılabilmektedir.

Anayasamız, millî güvenlik nedeniyle temel hak ve özgürlüklerin sınırlanabileceğini ifade etmesine rağmen, Millî Güvenlik kavramın tarifini yapmamıştır. Millî Güvenlik kavramının tanımı, 9 Kasım 1983 tarih ve 2945 sayılı Millî Güvenlik Kurulu ve Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanununun 1. Maddesinde yapılmıştır. Madde, devletin Millî Güvenlik siyasetini de tanımlamıştır. Tanımını Anayasanın yapması gereken bu kavramlar, 2945 sayılı Kanunda şöyle tarif edilmektedir:

“Madde-1. Millî Güvenlik; Devletin anayasal düzeninin, millî varlığının, bütünlüğünün, milletlerarası alanda siyasî, kültürel ve ekonomik dâhil bütün menfaatlerinin ve ahdî hukukunun her türlü dış ve iç tehditlere karşı korunması ve kollanmasıdır.

Devletin Millî Güvenlik Siyaseti; Millî Güvenliğin sağlanması ve Millî Güvenlik Kurulunun belirlediği görüşler dâhilinde, Bakanlar Kurulu tarafından tespit edilen iç, dış ve savunma hareket tarzlarına ait esasları kapsayan siyaseti ifade eder.

Kanunun tarifinden de anlaşılacağı gibi, devletin anayasal düzenini ilgilendiren her alan Millî Güvenlik kapsamında değerlendirilmektedir. Bu düzenleme tüm devlet organlarının, anayasada ifadesini bulmayan Millî Güvenlik kavramına göre dizayn edildiği gerçeğini de ortaya çıkarmaktadır.¹⁸

Kamu düzeni ile karıştırılan Millî Güvenlik kavramının bu güne geliş sürecindeki anlamları da farklılık arz etmektedir.

¹⁶ Tayfun AKGÜNER, 1961 Anayasasına Göre Millî Güvenlik Kavramı ve Millî Güvenlik Kurulu, İ.Ü.S.B.F. Yayınları, 1983, s. 10.

¹⁷ Bülent TANÖR, Siyasî Düşünce Hürriyeti ve 1961 Anayasası, Öncü Kitabevi, İst: 1969, s. 53.

¹⁸ Muharrem BALCI, MGK ve Demokrasi, Hukuk-Ordu-Siyaset, Yöneliş Yayınları, İst: 1998, 2. Baskı, s. 39.

Millî Güvenlik kavramını tanımlayan ilk düzenleme 17.4.1963 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla 6/1645 sayı ile yürürlüğe konan “Millî Güvenlik Kurulu Sekreterliği Yönetmeliği”dir. Bu Yönetmeliğe göre Millî Güvenlik:

“Dışarıdan ve içeriden yapılabilecek her çeşit tasarruflara, bozguncu teşebbüslere, tabii afetlere ve büyük yangınlara azimle karşı koyabilmek, devlet otoritesini muhafaza ve devam ettirmek ve bir savaştan galip çıkabilmek için, bütün millî kudret ve faaliyetlerin tam olarak kullanılmasıdır.”

Bütün ulusal güç ve faaliyetlerin kullanılmasını **yalnız olağanüstü hallere indirgen** bu tanım, günümüze gelinceye kadar, kamu düzenini de içine alabilecek şekilde, tüm temel hak ve özgürlüklerin genel sınırlama sebebi haline gelmiştir. Bu şekliyle Millî Güvenlik kavramı ve bu kavrama dayanılarak yapılan düzenleme ve uygulamalar, kavramın gündemimize geldiği 1960’lardan bu yana askerî iç ve dış savunma ve güvenlik kavramlarını aşan bir kapsam kazanmıştır. 1940’lara kadar ”Topyekun Savaş” ve “Topyekun Savunma” olarak algılanan ve tanımlanan stratejiler, İkinci Dünya Savaşından sonra, Amerikanın “Soğuk Savaş” doktrinini hayata geçirmek için oluşturduğu “Millî Güvenlik Doktrini”ne paralel olarak, “Millî Güvenlik” ve “Millî Güvenlik Siyaseti” kavramları olarak gündemimize girmeye başlamıştır.

Millî Güvenlik kavramının bu şekilde anlaşılmasında 1982 Anayasasının, Millî Güvenlik Kurulunun yapısını ve işlevini belirleyen 118. Maddesinin rolü büyüktür. 118. Maddeye göre Millî Güvenlik Kurulunun işlevi:

“Devletin millî güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili kararların alınması ve gerekli koordinasyonun sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirmek, devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda alınmasını zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararları almak ve Bakanlar Kuruluna bildirmek”

olarak belirlenmiştir.

Literatürde Anayasal da olsa, **yönetime yardımcı istişarî bir kurul** olarak oluşturulan Kurulların, bazı yasa veya kararnameler yoluyla yaptırım gücüyle donatılması, temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanmasında önemli bir etken olarak Millî Güvenlik ve Kamu Düzeni kavramlarının karıştırılmasına vesile olmakta; eğitim ve öğretimde de, her zaman aranan bir olgu olan “Sosyal Hukuk Devleti İlkesi”¹⁹ çiğnenmiş olmaktadır.

Türkiye’deki yönetim, Anayasasında taşıdığı bir çok eksiklik ve aşırı kısıtlamalar nedeniyle de Sosyal Hukuk devleti İlkesini çiğnediği gibi, ‘**demokratik toplum**’ kavramını da kadük bırakacak şekilde temel hak ve özgürlüklerin önünü kesmektedir. Nitekim Av-

¹⁹ Anayasa Mahkemesinin 18 Şubat 1985 tarihli kararı:

“Sosyal Hukuk Devleti, insan hak ve hürriyetlerine saygı gösteren, ferdin huzur ve refahını gerçekleştiren ve teminat altına alan, kişi ile toplum arasında denge kuran, emek ve sermaye ilişkilerini dengeli olarak düzenleyen, özel teşebbüsün güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayan, çalışanların insanca yaşamasını ve çalışma hayatının kararlılık içinde gelişmesi için sosyal, iktisadi ve mali tedbirler alarak, çalışanları koruyan, işsizliği önleyici ve millî gelirin adalete uygun biçimde dağılmasını sağlayıcı tedbirleri alan, adaletli bir hukuk düzeni kuran ve bunu devam ettirmeye kendini yükümlü sayan, hukuka bağlı, kararlılık içinde ve gerçekçi bir özgürlük rejimini uygulayan devlettir.”

rupa İnsan Hakları Komisyonuna başvuru hakkını şartsız kabul etmek yerine, çekinceler koymuştur. Bu çekince, 22 Ocak 1987 tarihli Bakanlar Kurulu kararına göre, “Komisyona tanınan yetki bakımından Sözleşmenin 8,9,10 ve 11. Maddelerinin 2. Fıkralarında yer alan **demokratik bir toplum** kavramı, Türk Anayasasında yer alan ilkelere ve özellikle Anayasanın Başlangıç Bölümü ve 13. Maddesine uygun olduğu yolunda anlaşılacaktır.” şeklindedir.

“Sözleşme, söz konusu hükümlerle, millî güvenlik, kamu güvenliği, kamu düzeni, genel sağlık ve ahlakın korunması vs. gibi nedenlerle hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında göz önünde tutulması gereken **temel bir kriter**, temel bir **ölçüt** getiriyor. O ölçüt de şudur: Sözleşmeyle güvence altına alınan haklar ve özgürlükler, ‘ancak **demokratik bir toplumda** **zorunlu** olan (ya da **gerekli** olan) **ölçüde**’ sınırlandırılabilir. Oysa 1982 Türk Anayasasının, ilke olarak tanıdığı temel hak ve özgürlüklere demokratik bir toplum düzeyiyle bağdaşmayan bir takım aşırı sınırlamalar, kısıtlamalar, hatta yasaklamalar getirdiği bilinen bir gerçek. Bu açık gerçeği örtmek mümkün olamadığına göre, ileri sürülen çekince ile söylenmek istenen şudur: ‘**Bizim demokratik toplum anlayışımız –ve temelde demokrasi anlayışımız- sizinkine pek uymuyor, ama siz gene de uyuyormuş gibi kabul ediverin.**’ Böylece Türk Hükümeti, kişisel başvuru hakkını tanıırken sağ eliyle verdiği bir bölümünü sol eliyle geri almış ve çok olumlu sayılabilecek bir girişimin değerini büyük ölçüde azaltmış olmaktadır.”²⁰

İster hukukçu, ister siyasî olsun, isterse eğitim ve öğretimle ilgilensin, hiç kimse bu açmazın izahını yapamamakta, hele günümüzde iletişim bakımından dünya ile bütünleşen genç insanlarımızı bu tür kısıtlamalarla formatlamak imkânsız hale gelmektedir.

Eğitim ve Öğretim Hakkı

Temel bir hak olan eğitim ve öğretim hakkının, ulusal ve uluslararası düzenlemelerle ilgisini kurabilmek üzere, öncelikle eğitim ve öğretimden ne anladığımızın tespiti, akabinde de mevcut belgelere göre bu hakkın ne şekilde düzenlendiği üzerinde durmak gerekli olmaktadır.

İnancımıza göre Eğitim, “İnsanın yaradılışında var olan bütün bilgi ve kabiliyetleri baz alarak onu yönlendirmek, geleceğe hazırlamak, hayatı boyunca gerekli bilgiyi nasıl elde edeceğini öğrenmesinde yardımcı olmak”,

Öğretim ise, “Bilgiyi bulmak, kazanmak, bilgiyi kazanma yolunu ve kazanılan bilgiyi hafızada tutarak yeri geldiğinde kullanabilmek için hatırlamak” şeklinde ifade edilebilir.

Eğitim genel bir anlam ifade ederken, öğretim yalnız akli kabiliyetleri geliştirmek için yapılan çalışmaların adıdır. Belki eğitim "irfan"ı, öğretim ise "kültür"ü geliştirir. Ancak öğretimsiz bir eğitim tasarlanamayacağı gibi, eğitmeyen bir öğretim de kabul edilemez.²¹

²⁰ Münci KAPANİ, “İnsan haklarının Uluslar arası Boyutları”, Bilgi Yayınevi, 3. Basım, Ankara: 1996, s. 57.

²¹ Ümit Meriç YAZAN, *Türkiye Kanatlarımızın Altında*, İz Yayınları, İst: 1997, s.40.

Doktrinde temel hak ve özgürlükler, klasik gruplandırmada üç ana başlık halinde ele alınmaktadır. Koruyucu/Olumsuz Haklar, İsteme/Olumlu Haklar ve Katılma/Aktif Statü Hakları.

İsteme/Aktif Statü hakları, kişilerin devletten ve toplumdan talep edebilecekleri, sosyal adalet anlayışının gerçekleştirilmesine yönelik haklardır. Bu haklar içinde, ailenin korunması, çalışma ve sözleşme hürriyeti ile eğitim ve öğretim hakkı yer almaktadır ve 1982 Anayasasının 41-65. Maddeleri arasında düzenlenmektedirler.

Anayasanın 42. Maddesinde ifadesini bulan ve kapsamı kanunla tespit edilen eğitim ve öğrenim hakkının, birey ve toplum için ne ifade ettiği, bu haktan yoksun bırakılmanın başka toplumlarda ve uluslararası sözleşmelerde nasıl düzenlendiği, eğitim ve öğrenim hürriyetinin Anayasaya sadakat borcunu nasıl ortadan kaldırdığı, mutlaka değerlendirilmesi gereken konulardır. Temel bir hakkın kullanılabilmesinin Anayasaya sadakat borcunu ne şekilde ortadan kaldıracığı da hayati öneme sahiptir. Sınırsız bir eğitim ve öğrenim hakkının Anayasaya sadakat borcunu ne şekilde ihlal edebileceği, geleceğimizin teminatı çocuklarımızın eğitim ve öğretiminde, Anayasaya sadakatsizliğin nasıl vuku bulacağı açıkça ve delilleriyle açıklanmadığı sürece, toplumumuzun ileriye bakabilmesinin mümkün olamayacağını düşünmekteyiz. Bu bakımdan eğitim ve öğretim hakkının ulusal ve uluslararası belgelerdeki yerini incelemek bir görev olmaktadır.

Ulusal ve Uluslararası Düzenlemelerde Eğitim ve Öğretim Hakkı

Haklar ve Ödevler konusuna, bu hak ve ödevlerin düzenlendiği alanlar itibariyle iki açıdan yaklaşmak mümkündür: 1- Ulusal Düzenlemeler, 2- Uluslararası ve Uluslararası düzenlemeler.

Hak ve Özgürlükler genellikle iktidarlara karşı korunurlar. İktidarlar da hak ve özgürlükler karşısında, hatta yüklenilen ödevlerle ilgili olarak yasama ve yürütme organlarıyla temsil edilirler.²² Bu nedenle tüm ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de hak ve özgürlüklerle ilgili olarak, başta Anayasa olmak üzere Kanunlar ve Kanun Hükmünde Kararnameler, Yönetmelikler ve Tüzüklerle gerekli düzenlemeler yapılmakta, bu düzenlemelerin ne şekilde uygulanacağına ilişkin de Genelgeler yayınlanmaktadır.

Ayrıca, her türlü iletişim imkânları ve teknolojik ilerlemenin sonucu dünyanın küçülmesi, yaşanan iki dünya savaşının akabinde, bilhassa insan kıyımını en yoğun haliyle yaşayan Batının, aynı tecrübeyi bir daha, en azından kendi topraklarında yaşamamak düşüncesiyle oluşturduğu Soğuk Savaş Dönemi ve sonrası Uluslararası Sözleşmeler ve Denetleme Mekanizmaları da eğitim ve öğretim hakkının kullanımı ile ilgili önemli zeminler oluşturmaktadır.

Anayasanın 42. Maddesinde “Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılmaz” emredici hükmü, eğitim ve öğretim ile ilgili en önemli ve temel düzenlemedir. İster

²² Yavuz ATAR, *İnsan Haklarının Korunması Sorunu: Sivil Toplum Kuruluşları Aracılığıyla İnsan Haklarının Korunması Üzerine Bir Öneri*, Uluslararası Müslüman Hukukçular Konferansı'nda sunulan yayınlanmamış tebliği, Didim: 1.9.1996.

“irfan”, ister “kültür” anlamında olsun, eğitim ile yaşam tarzı oluşturmak ve yaradılışının gereği olarak bilgi edinme ve hayatını tanzim etme hakkı, hakların koruyuculuğu görevini üzerine alan devlete önemli yükümlülükler getirmektedir. Bu yükümlülüklerin en önemlisi, eğitim ve öğretim hakkının önündeki engelleri ortadan kaldırmak olmakla birlikte, eğitim ve öğretimin çoğulcu, objektif ve eleştirel nitelik taşımamasını da sağlamaktır.²³

Eğitim ve öğretim hakkı, sadece kişinin eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılmaması anlamına gelmeyip, verilen eğitim ve öğretimin niteliğine ilişkin, evrensel bir standardı da öngörmektedir.

Anayasanın 42. Maddesindeki düzenleme uluslararası belgelerle paralel şekilde her türlü engeli ortadan kaldırmayı öngördüğü halde, bu eğitimin niteliğine ilişkin standardı belirlememiştir.

16 Aralık 1966 tarihli ve Birleşmiş Milletlere üye devletlerin -Türkiye ile birlikte birkaç devletin haricinde büyük bir kısmının- imzaladığı “Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme”nin 13. Maddesinde yer alan:

“1- Bu sözleşmeye taraf devletler, herkesin eğitim görme hakkına sahip olduğunu kabul ederler.”

2- Bu Sözleşmeye taraf devletler, bu hakkın tam olarak gerçekleştirilmesi amacı ile:

a. İlköğretimin herkes için zorunlu ve parasız olacağı,

b. Orta öğretimin, teknik ve meslekî eğitim dahil çeşitli biçimlerinin her önlem alınarak, özellikle ücretsiz eğitimin yaygınlaştırılması yoluyla herkese açık ve herkesçe görülebilir olmasını,

3- Bu Sözleşmeye taraf devletler, ana babalarının ya da kimi durumlarda vasilerinin, devlet tarafından kurulanların dışında devletçe konmuş ya da onanmış belli eğitim ölçülerine uyan okullar seçme özgürlüklerine saygı göstermeyi ve çocuklarının kendi inançları doğrultusunda ahlak ve din eğitimi görmelerini sağlamayı üstlenirler”

hükümlerine benzer bir düzenlemeye yer vermemesi bir eksikliktir.

Türkiye’nin, henüz “Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme”yi imzalamamış olmakla birlikte, 1948’de imzalanıp yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler Evrensel Bildirisi hükümlerine uymak zorunluluğu vardır. Bu zorunluluk, Beyanamenin 26. Maddesinde:

“Herkes, eğitim hakkına sahiptir. Eğitim hiç olmazsa ilk ve temel eğitim safhalarında böyle olmalıdır. İlköğretim zorunludur. Teknik ve meslekî öğretimden herkes istifade edebilmelidir. Yüksek öğretim liyakatlerine göre herkese tam ve eşitlikle açık olmalıdır.

²³ Ünal, ŞEREF, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa İnsan hakları Komisyonu ve Divan Kararları Işığında Sözleşme Hükümlerinin Açıklanması ve Yorumu”, TBMM Yayınları, (Ankara: 1995), s. 273.

Eğitim insan kişiliğinin tam gelişmesini ve insan haklarıyla temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmeyi hedef almalıdır. Eğitim, bütün milletler, ırklar ve dini gruplar arasında anlayış, hoşgörörlük ve dostluğu özendirmeli ve Birleşmiş Milletlerin barışı koruma yolundaki çalışmalarını geliştirmelidir.

Ana baba, çocuklarına verilecek eğitimi seçmede öncelikle hak sahibidir.”

ifadeleriyle belirtilmiştir.

Anayasamızın 90. Maddesinin son fıkrası “Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası anlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz” hükmünü getirmekle, uluslararası sözleşmelerin üstün norm niteliğinde olduğunu kabul etmiştir. Ancak Türkiye bu sözleşmelerin bir kısmına çekince koyarak imzalamakta, bir kısmını ise imzalamamakta, tüm dünyanın evrensel değerler haline getirdiği hak ve özgürlükler konusunda mesafe almaktan çekinmektedir.

Örneğin bu Sözleşmeler arasında Türkiye'nin imzalamamakta direndiği, "Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme" önemli bir belgedir. Bu belge, UNESCO tarafından 14 Aralık 1960'da benimsenmiş ve 22 Mayıs 1962'de yürürlüğe girmiştir. Bu Sözleşme hükümlerine göre:

“Herhangi bir kişi ya da grubu herhangi bir tür ya da düzeyde eğitim görmekten yoksun bırakmak;

Eğitimde eşit yararlanma olanağı ve aynı düzeyde öğretim elemanı ve aynı nitelikte okul bina ve donanımı sağlamak ve eşit değerde ders görme fırsatı sunmak koşuluyla, iki ayrı cinsten öğrenciler için ayrı eğitim sistem ve kurumlarının kurulması,

Öğrencilerin ana babaları ya da yasal vasilerinin isteklerine uygun bir eğitim vermek üzere din ve dil gerekçeleriyle ayrı eğitim sistem ve kurumlarının kurulması ya da sürdürülmesinin; bir ayrımcılık uygulaması olarak sayılamayacağı” kabul edilmiştir.

Sözleşme ayrıca:

Eğitimde ayrımcılık içeren her türlü yasa hükmünü ve yönetsel yönergeyi kaldırmayı ve her türlü yönetsel uygulamaya son vermeyi,

Öğrencilerin eğitim kurumlarına alınmasında hiç bir ayırım yapılmamasını, gereğinde yasa yoluyla güvenceye bağlamayı emretmekte,

Okul ücretleri ve öğrencilere burs ya da başka yardımlar sağlaması ve yabancı ölkelerde öğrenimini sürdürmek için gerekli izin ve kolaylıklar bakımından kamu makamları tarafından salt yetenek ve gereksinme dışında hiç bir davranış ayırımına olanak tanımayı,

Kamu makamları tarafından eğitim kurumlarına sağlanan herhangi bir yardım konusunda, salt öğrencilerin belli bir gruptan olmaları nedeniyle herhangi bir kısıtlama ya da yeğlemeye izin vermemeyi” önermektedir.

Yine aynı Sözleşmede taraf devletler:

“Çocukların, ana baba ve vasilerinin inançlarına göre din ve ahlak eğitimi almalarını ve hiç bir kişi ya da grubun kendi inancıyla bağdaşmayan dinsel eğitim görmeye zorlanmamasını sağlama özgürlüğüne saygı göstermenin temel ilke olduğunu” kabul etmişlerdir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, eğitim ve öğretim hakkını, Sözleşmeye Ek 1 Nolu Protokolde düzenlemiştir.²⁴ Ek 1. Protokolün 2. Maddesi:

“Kimse eğitim hakkından mahrum edilemez. Devlet eğitim ve öğretim alanında üstleneceği görevlerin yerine getirilmesinde, ana-babanın bu eğitim ve öğretimi kendilerinin dinî ve felsefî inançlarına göre sağlamak hakkına riayet edecektir” hükmünü ihtiva etmektedir.

Bu hüküm, eğitim ve öğretim hakkının engellenemeyeceğini belirtmiş, ayrıca devletin, eğitim ve öğretimde ana-babanın dinî ve felsefî inançlarına aykırı, dogmatik bilgiler veremeyeceğini güvence altına almıştır. Bu hükmün konulmasının başlıca nedeni, totaliter devletlerin, çocukları ana-babanın etkisinden çıkartarak, onları sistematik bir şekilde belirli bir dogmatik görüşü aşlamak suretiyle eğitmeleri olmuştur.²⁵

Nitekim İnsan Hakları Divanı, bir kararında, eğitimin dogmatik bilgiler içermemesi ve devletin, eğitim ve öğretim görevini yerine getirirken bilgilerin objektif, eleştirel ve çoğulcu bir yaklaşımla verilmesi gerektiğine işaret etmiştir.²⁶

Uluslararası belgelerde eğitim ve öğretim hakkı ile ilgili düzenlemeler yukarıda aktardığımız şekilde olmasına rağmen, Anayasanın 42. Maddesi ve buna dayanılarak yapılan kanunî düzenlemelerde dogmatik eğitim esaslarından vazgeçilememiştir.

Eğitim-Öğretim Hakkı ve Müfredat

İlköğretim ve Ortaöğretim müfredatı, eğitim-öğretim camiasının haklarının tanımlarını dahi içermeyen bir yetersizlikle hazırlanmaktadır. Müfredatı uygulayanlar, bilhassa Öğretmenler ve Eğitimciler dahi en temel haklarının ve kendilerine uygulanabilecek düzenlemelerin bilgisinden yoksun yetiştirilmekte, muhatapları olan öğrenciler ise en tabii haklarının neler olduğu ve nasıl korunacağı hususunda eğitilememektedir. Daha önce, Yurttaşlık derslerinde yurttaşların ödevlerinden bahsedilirken; yeni müfredatta yer alan vatandaşlık derslerinde de, vatandaşların haklarından söz edilmemektedir. Üstelik günümüz dünyasında tüm toplulukların birinci gündem maddesi olan insan hak ve özgürlükleri hiç yer almamaktadır. Yükseköğretimde dahi, insan hakları dersleri henüz programlara girememiştir.

Devletin günümüze kadar eğitim ve öğretimden güttüğü amaç, düşüncesi, kılık kıyafeti, davranışları, hatta duygularıyla tek-tip insan yetiştirmek olmuştur.²⁷ Bu amaçla,

²⁴ Türkiye, Ek 1 Nolu Protokolü Tevhid-i Tedrisat Kanununu gerekçe göstererek çekince koyarak onaylamıştır.

²⁵ Ünal, ŞEREF, A.g.e., s. 273.

²⁶ Ünal, ŞEREF, A.g.e., s. 274. (Kjeldsen ve Danimarka Kararı)

²⁷ "Yani sistem, *Öğretmen-Yönetici Merkezli* olmuştur. Böyle olunca, *Program ve Kitaplar* da değişmez, eleştirilmez, harfi harfine uyulması ve uygulanması gereken vazgeçilmez, bağlayıcı ve baskıcı unsurlar ve esaslar

"Tevhid-i Tedrisat Kanunu" ile formüle edilmiş bir tür misyonerlik teşkilatı oluşturulmaya çalışılmıştır.²⁸ Elbette ki, amaçlanan tek tip eğitim ve öğretimle, bunu sağlayacak teşkilatın hakları öne çıkarılacaktır ve çıkarılmıştır.²⁹

Bu nedendir ki, Cumhuriyet tarihi boyunca eğitimin özelleştirilmesi çalışmalarında sözü edilebilecek bir gelişme henüz yakalanamamıştır. Millî Eğitim Bakanlığına bağlı olmasına rağmen, Özel Okulların, toplam okul sayısına ve özel okullarda okuyan öğrenci sayısının, tüm öğrenci sayısına oranı 1990'larda %1,2 iken, bütün özendirme iddialarına rağmen 1997'de hala %2,5 civarındadır. (*)

İletişim imkânlarının akıl almaz boyutta geliştiği bir dünyada, Ülkemizde % 19,5 olan okuma yazma bilmezlik oranıyla ve bu oranın %28'inin kadın olması gerçeği ile³⁰ konuya dikkatle eğildiğimizde, yukarıdaki tespit ve değerlendirmelerimizin afakî olmadığı görülecektir.

Amaç: Hukuk Devleti

Kanunları uygulayan 'Zabıta Kuvveti yetiştiren kurumların öğretim müfredatlarına, **yasak savma kabilinden** İnsan Hakları Dersleri'nin henüz konmuş olması da dikkat çekicidir.³¹ Oysa temel hak ve özgürlüklerin neler olduğu ve bu hakların hangi ulusal ve uluslararası düzenlemelerde yer aldığı, nasıl kullanılacağı ve korunabileceğinin bilgisi, toplumun tüm kesimleri yanında, kolluk kuvvetlerine de önemle öğretilmeli idi.

Eğitim ve öğretimi de yakından ilgilendiren bu gereksinimler için düşünülebilecek en iyi çözüm, toplumun tüm kesimlerinin siyasal katılıma açık tutulması, bilhassa kamusal alanda insanlar arasında, tüm evrensel değerlerin uygulanması suretiyle, uluslararası sözleşmelerin öngördüğü şekilde herhangi bir ayırıma gidilmesinin önlenmesi olabilir.

haline gelmiştir. Bunun sonucu ve gereği; *Öğretmek için Ezberlemek, Şekil ve Kalıpcılık, Başarısızlığı Aramak ve Ölçmek; Elemek ve Sistemin Dışına Atmak; Verileni ve Okunanı Aynen Kabul Etmeye, Mutlak itaata ve Teslimiyete Zorlamak ve Korkutmaktır.* Bu uygulama çağdışıdır; insanın yaradılışına aykırıdır; insanlık onuruna ve insanın öz değerlerine saygısızlıktır. Bu uygulamada Sevgi değil, Korku egemendir. Korkunun, Şiddetin, Baskının olduğu yerde demokrasi olmaz. İnsanlar özgür, bağımsız, onurlu, erdemli yaşayamaz. Eleştireci, yaratıcı, yapıcı, üretici hiç olamazlar. Bunların olabileceği ve gelişeceği ortam Demokrasidir; demokratik eğitim ve demokratik yönetimdir." Avni AKYOL, Eski Millî Eğitim Bakanı, "Millî Egemenliğin 75., Cumhuriyetimizin 72. Yıldönümünde Millî Eğitim Açısından Sosyal ve Siyasal Durumumuz", Yeni Türkiye Dergisi, Eğitim Özel Sayısı (Sayı. 7), S. 179.

²⁸ Mustafa ERDOĞAN, *Rejim Sorunu*, Vadi Yayınları, Ankara: 1997, s. 220.

²⁹ "Öğrendiklerimizi kim saptırıyor? sorusuna verilecek yanıtı, eğitim sonuçlarına bakarak çıkarabiliriz. Eğitimcilerimize sormaya gerek yoktur. Eğitimcilerimiz de bizim gibi, aynı yöntemle ve aynı bilgilerle imal edilmişlerdir." E.A. RAUTER, *Düzene Uygun Kafalar Nasıl Yetiştirilir*, Gözlem Yayınları, İst:1976, s.52.

* Rusya'da, özel okulların oranının çok kısa sürede %10'ların üzerine çıktığını belirtmek gerekir.

³⁰ Avni AKYOL, A.g.m. s. 171.

³¹ 9 Nisan 1997 tarihli Başbakanlık Genelgesiyle kurulan "İnsan Hakları Koordinatör Üst Kurulu", İnsan hakları konusunda önemli kararlar almış, ancak bu kararların uygulamasını 1998 yılına bırakmıştır. Bu kararlar içinde konumuzu ilgilendiren önemli bir karar da: TRT'de İnsan Hakları Eğitimi verilmesine ilişkin programlar yapılması ve İlköğretim ve Ortaöğretim Okullarında İnsan Hakları Derslerinin **Seçmeli** de olsa okutulması kararıdır.

O halde, ara dönem anayasalarıyla,³² bu anayasalara uygun şekilde çıkarılan veya uygun hale getirilen kanunlarla³³ ve bu Kanunlar çerçevesinde oluşturulan Olağanüstü Mahkemelerle³⁴ kısıtlanabilen, zaman zaman kanuna aykırı uygulamalarla tecavüze uğrayan temel hak ve özgürlüklerimiz; bunun karşısında, bu hak ve özgürlükleri koruması gerekenlerin yükümlülükleri, temel hak ve özgürlüklerini kullananların üzerine düşen ödevler, tamamı bir arada olacak şekilde insanımızın bilgisine sunulmalıdır.

Siyasal katılım alanında ülke vatandaşlarının “Demokratik Devlete Katılma Yöntemleri” olarak üç tarz bilinmekte ve uygulanmaktadır: ETKİLEME, SEÇİM ve YARGIYA BAŞVURMA...

Vatandaşlar, Anayasada belirlenen Dilekçe Hakkı, Referandum, Sivil Toplum Örgütlenmeleri gibi hakları kullanarak siyasî iktidarı etkilerler. Anayasada belirlenen bu hakları bir çok kısıtlamalara tabi kılınsa da, bu hakların en olumlu ve aktif seviyede kullanılması suretiyle oluşacak bilinç, birçok engelin aşılmasına imkan sağlayacaktır.

Yine vatandaşlar, seçme ve seçilme haklarını kullanarak Parlamentoyu, Yerel Yönetimleri ve demokrasinin vazgeçilmez unsuru sayılan Siyasî Partileri belirleme haklarını ve görevlerini ifa ederler. Böylelikle insanımız, en üst düzeyde, Devlet Başkanını ve merkezden liste oluşturmaksızın Siyasî Parti Temsilcilerini seçme ve kendilerinin de siyasî platformda seçilme haklarını kullanma bilincine ulaştırıldıklarında, siyasal katılma sürecinde önemli bir görev üstlenmiş olacaklardır.

Tüm siyasal katılım çağrılarına karşılık, bu hakların yönetimce kısıtlanması veya kanunî düzenlemelerde hukuka aykırı biçimde engellenmek istenmesi durumunda da insanlar, en tabii hakları olan Yargı Yolu’nu zorlayabileceklerdir. Böyle bir çaba; adaleti, insana gösterilen saygınlıkta arayan yeni "insan hak ve özgürlükler" anlayışının; Hukuk Devleti’ni, "hukuka uygun davranan devlet", hatta daha da ileri giderek, "pozitif hukukunu doğal hukuka uydurmaya çalışan devlet"³⁵ şeklinde tanımlandığı ve dizayn edilmeye çalışıldığı 21. yüzyıl eşiğinde, daha da anlamlı olacaktır.

Üzüntü vericidir ki, anayasal ve yasal düzenlemelerle siyasî haklarını savunma imkanları tanınmamış ve devlet memuru olarak kabul edilmiş eğitim ve öğretim camiası mensubu insanlar, temel hak ve özgürlüklerin savunulması ve daha özgür bir dünya için çalışılması görevini yüklenen oluşumlar içinde fiilen yer alamamaktadırlar.

Ulusal yargı ve denetim mekanizmaları ile, Uluslararası ve Uluslararası Hukukî ve Siyasî Anlaşmalar ve Denetim Mekanizmalarında, eğitim ve öğretim ile ilgili hak arama yollarının dışında, İnsan Hakları ve Temel Hak ve Özgürlüklerin içinde mütalaa edilen eğitim ve öğretim hakkının toplum içinde ve toplumlar arasında devlete ve devletlere karşı savunuculuğunu yapmak görevi ile kendilerini görevlendiren duyarlı insanların öncülük ettiği yerel veya uluslararası "Sivil Toplum Örgütleri" de oluşturulmalıdır. Bu Örgütler gerek ülkemizde gerekse diğer dünya ülkelerinde, her türlü iletişim imkânını kullanarak

³² 1961 ve 1982 Anayasaları

³³ Devlet Memurları Kanunu, Terörle Mücadele Kanunu gibi.

³⁴ Sıkıyönetim Mahkemeleri, Devlet Güvenlik Mahkemeleri gibi.

³⁵ Ahmet MUMCU, A.g.e., s. 9.

insanlar için hak ve özgürlükler platformunu genişletebilir, birçok siyasî ve hukukî antlaşmaların vücut bulmasına vesile olabilirler.

Grevli, Toplu Sözleşmeli Sendika mücadelesi ile birlikte, kanunun devlete bağımlılık esasına dayandığı sınırlı örgütlenme özgürlüğünün, mevcut sınırlarını zorlamadan, hiçbir hakkın elde edilmesi mümkün görülmemektedir.

Av. Muharrem BALCI

KAYNAKÇA

1. Ahmet MUMCU, *İnsan Hakları & Kamu Özgürlükleri*, Savaş Yayınları, Ankara: 1994.
2. Avni AKYOL, Eski Millî Eğitim Bakanı, "*Millî Egemenliğin 75., Cumhuriyetimizin 72. Yıldönümünde Millî Eğitim Açısından Sosyal ve Siyasal Durumumuz*", Yeni Türkiye Dergisi, Eğitim Özel Sayısı (Sayı. 7).
3. Bülent TANÖR, *Siyasî Düşünce Hürriyeti ve 1961 Anayasası*, Öncü Kitabevi, İst: 1969.
4. Claude JULIEN, *Demokrasilerin İntiharı*, Milliyet Yayınları, İst: 1974.
5. E.A. RAUTER, *Düzene Uygun Kafalar Nasıl Yetiştirilir*, Gözlem Yayınları, İst:1976.
6. Güneş MÜFTÜOĞLU, *Sosyal Devlet ve Hukuk Devleti*, Saypa Yayın Dağıtım, Ankara: 1996.
7. İlhan F. AKIN, *Temel Hak ve Özgürlükler*, Fakülteler Matbaası, İst: 1971, 3. Baskı.
8. M. Semih GEMALMAZ, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, Beta Basım Yay. İst: 1997.
9. MEB Teftiş Kurulu Başkanlığı, *İdarî ve Adlî Soruşturma Rehberi*, Ankara:1996.
10. MEB Teftiş Kurulu Başkanlığı, *İdarî ve Adlî Soruşturma Rehberi*, Ankara: 1995.
11. Muharrem BALCI, MGK ve Demokrasi, *Hukuk-Ordu-Siyaset*, Yöneliş Yayınları, İst: 1998, 2. Baskı.
12. Münci KAPANİ, "*İnsan haklarının Uluslar arası Boyutları*", Bilgi Yayınevi, 3. Basım, Ankara: 1996.
13. Mustafa ERDOĞAN, *Rejim Sorunu*, Vadi Yayınları, Ankara: 1997.
14. Türk Hukuk Lügatı, *Türk Hukuk Kurumu*, Ankara: 1991, 3. Baskı.
15. Sami SELÇUK, Yargıtay 4. Ceza Dairesi Başkanı, *Yeni Yüzyıl*, 21.7.1997 günlü Rapor-taj.
16. Sami SELÇUK, Yargıtay 4. Ceza Dairesi Başkanı, "*Sayın Cumhurbaşkanım*", *Türkiye Günlüğü*, Ankara: 1997, Sayı. Yaz Dönemi
17. Tayfun AKGÜNER, *1961 Anayasasına Göre Millî Güvenlik Kavramı ve Millî Güvenlik Kurulu*, İ.Ü.S.B.F. Yayınları, 1983.
18. Ümit Meriç YAZAN, *Türkiye Kanatlarımızın Altında*, İz Yayınları, İst: 1997.
19. Ünal, ŞEREF, "*Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa İnsan hakları Komisyonu ve Divan Kararları Işığında Sözleşme Hükümlerinin Açıklanması ve Yorumu*", TBMM Yayınları, (Ankara: 1995).
20. Yavuz ATAR, *İnsan Haklarının Korunması Sorunu: Sivil Toplum Kuruluşları Aracılığıyla İnsan Haklarının Korunması Üzerine Bir Öneri*, Uluslararası Müslüman Hukukçular Konferansı'nda sunulan yayınlanmamış tebliği, Didim: 1.9.1996.